

УДК 657.6:005

Гевлич Л. Л.,

hevlich.hll@donnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-2825-1528,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

МІСЦЕ РИЗИКУ В ПРОЦЕСІ НЕЗАЛЕЖНОГО АУДИТУ

Анотація. *Ключовою проблемою ефективного аудиту є визначення ризику. Незважаючи на важливість концепції ризику в аудиторському процесі, останнє десятиліття він досліджувався у напрямку удосконалення методів оцінки. Ігнорування ролі ризику, його розгляд виключно як аудиторської процедури заважають усвідомленню сутності аудиторської перевірки укладачами та користувачами звітності, знижують ефективність аудиту з боку аудиторської групи. Метою роботи є дослідження місця ризику в процесі аудиту з точки зору можливого виявлення напрямів його удосконалення. Використання в практиці аудиту ризик-орієнтованого підходу передбачає необхідність оцінки ризику системи внутрішнього контролю клієнта, у т.ч. на етапі надання згоди на аудит. Аудитор має додатково оцінити ризик використання вибірки та ризик впливу шахрайства. Оцінка ризику при формуванні думки передбачає оцінку відповідності звітності вимогам концептуальної основи, доречності, порівнюваності, зрозумілості, достовірності інформації, вибір форми думки. Доведено, що ризик є визначальною категорією в незалежному аудиті: основною концепцією, підходом, інструментом організації перевірки, аудиторською процедурою збору, оцінки доказів, формування думки. Процес аудиту може бути структурований за етапами оцінки ризику прийняття завдання, системи внутрішнього контролю, ефективності аудиторських процедур та аудиторської вибірки, суттєвих викривлень внаслідок шахрайства, формування аудиторської думки. Запропоновані напрями дослідження аудитором бізнесу клієнта, обставини ризиків суттєвого викривлення, дії аудитора при роботі з вибіркою, оцінка ризику на стадії формування думки знижують трудомісткість аудиту. Розуміння місця ризику в перевірці поліпшує сприйняття аудиторського процесу користувачами звіту. Розроблені алгоритми дії аудитора при ідентифікації ризиків шахрайства та оцінки системи внутрішнього контролю можуть бути застосовані для оптимізації контрольної підсистеми клієнта. Напрямом подальших досліджень буде оцінка впливу на аудиторський ризик сучасних діджитал-технологій.*

Ключові слова: незалежний аудит, процес аудиту, ризик, оцінка ризику, аудиторські процедури.

Hevlych L. L.,

hevlich.hll@donnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-2825-1528,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PLACE OF RISK IN THE PROCESS OF INDEPENDENT AUDIT

Abstract. *A key issue in effective auditing is risk identification. Despite the importance of the concept of risk in the audit process, it has been studied in the last decade in the direction of improving assessment methods. Ignoring the role of risk, considering it exclusively as an audit procedure, hinders the awareness of the essence of the audit by the compilers and users of the reports, reduces the effectiveness of the audit. The purpose of the article is to study the place of risk in the audit process from the point of view of possible identification of directions for its improvement. The use of a risk-oriented approach in the audit practice implies the need to assess the risk of the client's internal control system, including at the stage of granting consent to the audit. The auditor should further assess the risk of using sampling and the risk of exposure to fraud. Risk assessment in the formation of an opinion involves an assessment of compliance of the reporting with the requirements of the conceptual basis, appropriateness, comparability, comprehensibility, reliability of information, the choice of the form of the opinion. It has been proven that risk is a defining category in independent auditing: a basic concept, approach, tool for organizing an audit, an audit procedure for gathering evidence, evaluating evidence, and forming an opinion. The audit process can be structured according to the stages of assessment of the risk of acceptance of the task, internal control system, effectiveness of audit procedures and audit sample, significant distortions due to fraud, formation of an auditor's opinion. Proposed areas of research by the auditor of the client's business, circumstances of risks of significant distortion, actions of the auditor when working with the sample, risk assessment at the stage of opinion formation reduce the complexity of the audit. Understanding the location of risk in the audit improves the perception of the audit process by users of the report. The developed algorithms of the auditor's actions in identifying fraud risks and evaluating the internal control system can be applied to optimize the client's control subsystem. The direction of further research will be the assessment of the impact of modern digital technologies on audit risk.*

Key words: independent audit, audit process, risk, risk assessment, audit procedures.

JEL Classification: M42

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-11>

Постановка проблеми. Обов'язковий аудит суспільно значущих підприємств є надійним інструментом отримання користувачами звітності впевненості щодо фінансової інформації. Така впевненість є основою бізнес-активності як умови розвитку національної та світової економік. Ключовою проблемою ефективного аудиту є визначення ризику аудиту. Тож дослідження питань, пов'язаних із аудиторським ризиком, є важливим науковим та практичним завданням з огляду на вплив якості перевірок на бізнес-середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на важливість концепції ризику в аудиторському процесі, останнє десятиліття він був у центрі уваги порівняльно невеликого кола вітчизняних дослідників: О. Кожушко, Т. Каменська, Р. Кулик, С. Шульга, В. Фабіянська, О. Шерстюк у роботах [1-6] узагальнювали вимоги міжнародних стандартів аудиту та аудиторську практику переважно у напрямку удосконалення методів оцінки аудиторського ризику безвідносно до місця, яке займає ризик у процесі незалежного аудиту. Таке ігнорування ролі ризику, а також його розгляд виключно як аудиторської процедури заважають усвідомленню сутності аудиторської перевірки укладачами та користувачами фінансової звітності, а також знижують ефективність аудиту з боку членів аудиторської групи. Тож дослідження аудиторського процесу через призму ризику здатне представити нові напрями оптимізації як аудиту, так і використання його результатів зацікавленими членами бізнес-спільноти.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження місця ризику в процесі аудиту з точки зору можливого виявлення напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудиторський ризик представляє собою ймовірність того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку стосовно фінансової звітності,

що перевірялася, – не зафіксує суттєвого викривлення інформації або помилково вкаже на його наявність. При цьому відповідальність визначити суттєвість – загальну, спеціальну та робочу, також лежить на аудиторі. Тож, головним інструментом організації ефективного аудиту є визначення та оперування величинами складових аудиторського ризику (властивого ризику, ризиків контролю, вибірки та завдання з надання впевненості) та рівня суттєвості виявлених або вірогідних викривлень інформації.

Повсюдне використання в практиці аудиту ризик-орієнтовного підходу як пошуку зон із високим можливим ризиком викривлень та концентрації в них роботи аудиторської групи передбачає необхідність оцінки ризику системи внутрішнього контролю підприємства-клієнта для визначення таких зон. У ході оцінки ризику системи внутрішнього контролю клієнта як внутрішніх правил і процедур, упроваджених керівництвом суб'єкта господарювання для забезпечення стабільного та ефективного функціонування, зокрема достовірності та повноти фінансової звітності та запобігання викривленням інформації, аудитор має визначити майбутні аудиторські процедури, ресурси аудиту та їх застосування у різних сферах перевірки, у тому числі у сферах із високим ризиком. Іншими словами, оцінка ризику системи внутрішнього контролю клієнта є визначальною для розробки загальної стратегії аудиту. Разом з тим, для організації ефективної перевірки оцінка ризиків має розпочатися ще на етапі надання згоди потенційному клієнту чи відмови від співпраці щодо аудиту. Згідно з МСА 315 [7] аудитор оцінює ризик якості майбутньої перевірки з огляду на ресурсні обмеження та дотримання етичних принципів. Таке оцінювання передбачає дослідження бізнесу підприємства-клієнта як сукупності середовищ, представлених у табл. 1.

Таблиця 1

Напрями дослідження аудитором бізнесу клієнта

Середовище	Напрями дослідження
Внутрішнє середовище	- характеристика особливостей діяльності клієнта; - оцінка бізнес-стратегій та бізнес-ризиків з точки зору впливу на звітність; - первинна оцінка системи внутрішнього контролю
Мікросередовище	- оцінка галузевих або регіональних особливостей діяльності, обліку, обробки інформації; - аналіз галузевих або регіональних регламентів та вимог регуляторів; - характеристика проблем і викликів галузі чи регіону
Макросередовище	- оцінка ризику форс-мажорних обставин, які відбулися чи очікуються з достатньою вірогідністю; - аналіз викликів національної економіки в їх впливі на фінансову звітність клієнта
Етичність	- оцінка ризику дотримання незалежності; - оцінка ризику дотримання інших принципів Кодексу етики професійного бухгалтера

Розроблено автором

Приклади обставин ризиків суттєвого викривлення

Обставини	Приклади обставин
Загрози середовища	<ul style="list-style-type: none"> - діяльність у нестабільних регіонах; - обмеження доступності капіталу; - зміни в галузі; - зміни в ІТ-середовищі; - застосування нових стандартів обліку
Особливості діяльності підприємства-клієнта	<ul style="list-style-type: none"> - діяльність, чутлива до нестабільних ринків; - комплексне регулювання діяльності; - використання складних фінансових угод; - значні операції з пов'язаними сторонами
Система внутрішнього контролю підприємства-клієнта	<ul style="list-style-type: none"> - недоліки у внутрішньому контролі; - нестача персоналу з необхідними навичками; - невідповідність ІТ- та бізнес-стратегій; - суттєва кількість коригувань на кінець періоду; - значна кількість несистематичних операцій
Рішення підприємства-клієнта	<ul style="list-style-type: none"> - втрата значних клієнтів, зміни в логістиці; - розробка нових продуктів, послуг, видів діяльності, розширення у нові регіони; - реорганізації, продаж сегментів бізнесу; - встановлення нових ІТ-систем; - зміни у складі основного персоналу; - облікові оцінки, що містять складні операції; - позови та умовні зобов'язання

Укладено автором за [7-10]

У табл. 1 фактори макросередовища для сучасного вітчизняного аудиту можуть бути представлені наслідками пандемії коронавірусу та воєнним станом, але повний перелік як чинників макросередовища, так і інших напрямів дослідження визначаються конкретно перевіркою, враховуючи особливості підприємства-клієнта і завдання з аудиту. Міжнародні стандарти аудиту допомагають ідентифікувати подібні фактори, надаючи приклади умов та подій, що можуть вказувати на ризики суттєвого викривлення (див. табл. 2).

Виходячи з сутності незалежного аудиту, аудиторський процес може бути представлений послідовністю дій аудиторської групи в ході збору аудиторських доказів задля формування думки щодо відповідності фінансової звітності суб'єкта господарювання належній концептуальній основі (національним чи міжнародним стандартам бухгалтерського обліку). Тому можна сказати, що процес аудиту – це аудиторські процедури, що здійснюються у певному порядку для досягнення

визначеної мети. За МСА 315, МСА 330 та МСА 500 [7] аудиторські процедури включають процедури оцінки ризиків та подальші аудиторські процедури (див. табл. 3).

Найближче майбутнє аудиторських процедур, що напряму вплине на рівень ризику, пов'язане із використанням діджитал-технологій, зокрема когнітивних технологій, прогновної аналітики та хмарних платформ.

Ризик-орієнтовний підхід аудиту передбачає вибірковість проведення аудиторських процедур, тому при їх плануванні аудитор має додатково оцінити ризик використання вибірки як способу отримання аудиторських доказів. МСА 530 дає загальне розуміння сутності вибірки та способів її використання в межах перевірки [7], але не знімає відповідальності з аудитора за загальну оцінку ризику вибірки, що має бути результатом аудиторського судження. Алгоритм дій аудитора при роботі з вибіркою представлений у табл. 4.

Аудиторські процедури відповідно до МСА

Назва	Сутність процедури
1. Процедури оцінки ризиків	<p>1) оцінка ризику дотримання передумов аудиту:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналіз прийнятності концептуальної основи звітності; - оцінка визнання укладачами звітності відповідальності за якість її підготовки; <p>2) оцінка складових системи внутрішнього контролю:</p> <ul style="list-style-type: none"> - середовища контролю як системи потенційного дотримання зовнішніх та внутрішніх регламентів, у т.ч. етичних принципів; - процесу оцінки укладачами звітності бізнес-ризиків щодо потенціалу їх впливу на фінансову звітність; - інформаційної системи підприємства як формалізації процесу укладання фінансової звітності; - заходів контролю як перевірки функціонування середовища контролю; - моніторингу заходів контролю укладачами звітності з точки зору їх ефективності
2. Подальші аудиторські процедури	<p>Виконання дій у межах збору аудиторських доказів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - спостереження як нагляду за обробкою інформації або заходом внутрішнього контролю; - інспектування як дослідження інформації або фізичного огляду активів; - запиту як пошуку інформації; - повторного виконання як дублювання аудитором процедур обробки інформації або заходів внутрішнього контролю підприємства; - зовнішнього підтвердження як отримання відповіді на запит інформації від третьої сторони; - повторного обчислення як дублювання аудитором здійснених укладачами звітності арифметичних дій; - аналітичних процедур як оцінки взаємозв'язку між даними

Укладено автором за [7-10]

Таблиця 4

Алгоритм дій аудитора при роботі з вибіркою

Крок	Сутність дій аудитора
1. Організація вибірки	<ul style="list-style-type: none"> - визначення мети аудиторської процедури та характеристики генеральної сукупності для вибірки; - визначення достатнього розміру вибірки; - визначення методу відбору елементів вибірки
2. Виконання аудиторських процедур	<ul style="list-style-type: none"> - проведення процедур щодо кожного елемента вибірки; - розгляд дій у кожному випадку, проведення процедур неможливе
3. Визначення причин відхилень та викривлень	<ul style="list-style-type: none"> - розгляд характеру та причини ідентифікованих відхилень; - оцінка можливого впливу відхилень на мету процедури та аудит у цілому; - отримання високого рівня впевненості, що знайдені викривлення є аномалією
4. Прогнозна оцінка викривлень	проектування викривлень, виявлених у вибірці, на генеральну сукупність
5. Оцінювання результатів вибірки	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка результатів вибірки; - визначення, чи надало використання вибірки підстави для висновків щодо генеральної сукупності

Укладено автором за [7-10]

У разі, якщо результати роботи з вибіркою не надають достатніх підстав для обґрунтованих висновків, не узгоджуються з іншою інформацією перевірки або значно відрізняються від очікуваних величин, аудитор має звернутися із запитом до укладачів звітності і при необхідності здійснити коригування вибірки чи модифікувати характер, час та обсяг подальших процедур для отримання достатньої впевненості.

Незважаючи на відсутність можливості, потреби та відповідальності аудитора стосовно ідентифікації викривлень як таких, що виникають внаслідок помилок чи внаслідок шахрайства, аудитор додатково має оцінити ризик впливу шахрайства як більш суттєвий. При цьому у випадку підозри на викривлення внаслідок шахрайства аудитор понижує розмір загальної, спеціальної та робочої суттєвостей у порівнянні з суттєвістю щодо

викривлення внаслідок помилки. Звичайний порядок дій аудитора, якщо шахрайство ідентифіковано або обґрунтовано підозрюється, може бути представлений такими кроками: 1) залежно від потенційних або виявлених учасників шахрайства повідомити управлінський персонал або тих, кого наділено найвищими повноваженнями; 2) визначити, чи має аудитор надати звіт про випадок або підозру шахрайства третій стороні; 3) оцінити ризик можливості продовжувати аудиторську перевірку (наявність професійної та юридичної відповідальності, прийнятність відмови від завдання, потребу надання звіту третій стороні або регуляторним органам тощо).

Процес оцінки ризику на стадії формування аудиторської думки (звіту аудитора) може бути презентований такими стадіями: 1) оцінка відповідності звітності в усіх суттєвих аспектах вимогам концептуальної основи: забезпечення належного розкриття даних та значущих облікових політик, доречності облікових політик для суб'єкта господарювання, обґрунтованості облікових оцінок тощо; 2) оцінка доречності, надійності, порівнюваності і зрозумілості інформації; 3) оцінка достовірності фінансової звітності; 4) вибір форми висловлення думки: немодифікованої або варіанта модифікованої.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Підсумовуючи, можна констатувати, що ризик є визначальною категорією в незалежному аудиті: основною концепцією, що уможливує саму перевірку, підходом та інструментом її організації, основною аудиторською процедурою збору, оцінки доказів та формування аудиторської думки. Процедури оцінки ризиків починаються на стадії прийняття завдання з аудиту, повторюються протягом перевірки за результатами отриманих доказів та формалізуються в аудиторській думці. З цієї точки зору процес аудиту може бути структурований за етапами: 1) оцінка ризику прийняття завдання; 2) оцінка ризику системи внутрішнього контролю при розробці загальної стратегії перевірки; 3) оцінка ефективності аудиторських процедур та аудиторської вибірки як способу їх проведення; 4) оцінка ризику суттєвих викривлень внаслідок шахрайства; 5) кінцева оцінка аудиторського ризику при формуванні аудиторської думки. Врахування місця ризику при організації аудиторської перевірки, у тому числі застосування запропонованих у роботі алгоритмів оцінки ризиків разом із узагальненими рекомендаціями Міжнародних стандартів аудиту щодо напрямів дослідження аудитором бізнесу клієнта, обставин ризиків суттєвого викривлення, дій аудитора при роботі з вибіркою, оцінки ризику на стадії формування аудиторської думки тощо дозволяють формалізувати аудит, чим знижують трудомісткість його підготовки та проведення. Розуміння місця ризику в аудиторській перевірці також поліпшує сприйняття аудиторського процесу користувачами аудиту. Розроблені алгоритми дій аудитора в ході ідентифікації ризиків шахрайства та оцінки системи внутрішнього контролю можуть бути

застосовані для оптимізації контрольної підсистеми клієнта.

Напрямом подальших досліджень стане оцінка конкретного впливу на аудиторський ризик використання у вітчизняній та світовій аудиторській практиці сучасних діджитал-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожушко О. В. Методичний підхід до оцінки аудиторського ризику. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічні науки. 2014. Випуск 9-1. Частина 1. С. 200-203.
2. Каменська Т. О. Ризики в аудиті та їх оцінка. *Статистика України*. 2015. № 2. С. 43-45.
3. Кулик Р. Р. Методологічні аспекти оцінки ризику в аудиті. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. 2018. Том 28. № 1. С. 142-147.
4. Шульга С. Методичні аспекти оцінки ризиків при наданні аудиторських послуг. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету* : зб. наук. праць. 2019. № 5 (268). С. 233-256.
5. Фабіянська В. Ю. Аудиторський ризик: сутність, методика оцінки та шляхи зниження. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 1. С. 110-121.
6. Шерстюк О. Л. Трансформація моделі ризику аудиту в умовах перевірки інтегрованої звітності. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 1 (91). С. 88-95.
7. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : Видання 2017 р. URL: <https://cutt.ly/mwqRuWtY>.
8. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2021 Edition. URL: <https://cutt.ly/X3PXcnw>.
9. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf.
10. Посібник із застосування Міжнародних стандартів аудиту під час аудиту малих та середніх підприємств. URL: <https://cutt.ly/qwqHр6MH>.

REFERENCES

1. Kozhushko, O. V. (2014), *Methodychnyi pidkhid do otsinky audytorskoho ryzyku*, *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Serii Ekonomichni nauky, 9-1, 200-203.
2. Kamenska, T. O. (2015), *Ryzyky v audyti ta yikh otsinka*, *Statystyka Ukrainy*, 2, 43-45.
3. Kulyk, R. R. (2018), *Metodolohichni aspekty otsinky ryzyku v audyti*, *Ekonomichnyi analiz* : zb. nauk. prats Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu, 28, 142-147.
4. Shulha S. (2019), *Metodychni aspekty otsinky ryzykiv pry nadanni audytorskykh posluh*, *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* : zb. nauk. prats, 5 (268), 233-256.

5. Fabiianska, V. Yu. (2020), Audytorskyi ryzyk: sutnist, metodyka otsinky ta shliakhy znyzhennia, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 1, 110-121.

6. Sherstiuk, O. L. (2020), Transformatsiia modeli ryzyku audytu v umovakh perevirky intehrovanoi zvitnosti, *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 1 (91), 88-95.

7. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh : Vydannia 2017, available at: <https://cutt.ly/mwqRuWtY>.

8. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services

Pronouncements. 2021 Edition., available at: <https://cutt.ly/X3PXcnw>.

9. Mizhnarodnyi kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv, available at: https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf.

10. Posibnyk iz zastosuvannia Mizhnarodnykh standartiv audytu pid chas audytu malykh ta serednykh pidpriemstv, available at: <https://cutt.ly/qwqHr6MH>.

Стаття надійшла до редакції 02 червня 2023 року